

Elay Cəlal oğlu ZEYNALLI, i.f.d., dosent

Fərid ZEYNALOV

Azərbaycan Texnologiya Universitetinin magistrantı

**AQRAR SAHƏNİN MODERN İNKİŞAFINDA BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIĞIN
ROLU****Xülasə**

Milli iqtisadiyyatın mühüm tərkib hissələrindən biri olan aqrar sektor həm ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində, həm də regionların sosial-iqtisadi inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan aqrar sahədə mövcud potensial imkanlardan səmərəli istifadə edilməsi, kənd təsərrüfatının təbii və iqtisadi ehtiyatlarının iqtisadi dövriyyəyə tam və səmərəli cəlb edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsulları geniş ixrac potensialına malikdir, hazırda aqrar sahənin inkişaf strategiyasının əsas prioritetlərindən biri emal sənayesinin müasirləşdirilməsi və yeni emal müəssisələrinin tikintisidir.

Kənd təsərrüfatı sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın formalaşması və inkişafı nəticəsində bu sahədə rəqəmsallaşma xüsusi inkişaf əldə edib. Müasir dövrdə iqtisadiyyatın digər sahələrində olduğu kimi, aqrar sektorun bütün seqmentlərində rəqəmsal həllərin tətbiqi səviyyəsi günü-gündən yüksəlməkdə davam edir. Aqrar-sənaye kompleksində səmərəli işə nail olmaq üçün zəruri amillərdən biri innovativ texnologiyalardan maksimum istifadə etməkdir. Yaxın gələcəkdə fəaliyyətlərini vahid rəqəmsal platformada qurmağı bacaran şirkətlər, şübhəsiz ki, sürətlə bazarda liderliyi ələ keçirəcəklər.

Açar sözlər: aqrar sahə, beynəlxalq əməkdaşlıq, ixrac məhsulları, kənd təsərrüfatında rəqəmsallaşma

UOT: 332**JEL: Q 00****Giriş**

Cəmiyyətin inkişafının ilkin mərhələsindən bu günə qədər insanların zəruri qida ehtiyaclarının təmin edilməsi əsas vəzifələrdən biri olaraq qalmaqda davam edir. Bu səbəbdən də hər bir ölkədə kənd təsərrüfatının inkişafı prioritet məsələdir.

Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrində kənd təsərrüfatı sektorunun dinamik inkişafı onlara nəinki ərzaq təhlükəsizliyini fəal şəkildə gücləndirməyə, həm də qlobal ərzaq bazarında mühüm rol oynamağa imkan verir. Təsadüfi deyil ki, MDB-də kənd təsərrüfatı istehsalı üzrə daxili vəziyyətdə baş verən hər hansı ciddi dəyişikliklərə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) tərəfindən Birlikdən kənarında yerləşən regionlar və ölkələr üçün ərzaq təminatı prizmasından baxılır.

Son onilliklərdə əsas mövqələrdə olan MDB-nin üzvü olan dövlətlər qlobal ərzaq bazarında

öz mövqələrini əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmləndirmişlər. Xüsusilə, 2015-ci ildən 2019-cu ilə qədər Birlik ölkələrində dənli və paxlalı bitkilərin istehsalı 30 milyon ton artaraq, MDB ölkələrinin dünya istehsalında payı 7 faizdən 8 faizə, şəkər çuğundurunun istehsalı isə 17 milyon tona (artım) ., dünya istehsalında xüsusi çəkiddə - 51%-dən 68%-ə qədər yüksəlmişdir. O cümlədən, taxıl üçün günəbaxan tumları - 10 milyon ton (payın artması - 49-dan 58%-ə qədər), kəsim üçün mal-qara və quşla - 3 milyon ton (bir payın artması - 5-dən 6%-ə qədər) olmuşdur.

2050-ci ilə qədər 9,3 milyard dünya əhalisini qidalandırmaq üçün ümumi ərzaq istehsalının təxminən 70 faiz artırılması tələb olunacaq. Bununla yanaşı, dünyada həyat səviyyəsinin yüksəlməsi tendensiyasına uyğun olaraq qida istehsalı strukturunda sağlam və keyfiyyətli məhsullara tələbat da artır.

Odur ki, BMT-nin 2015-ci ildə qəbul etdiyi “Dünyamızın transformasiyası: Dayanıqlı İnkişaf üzrə 2030-cu il Gündəliyi” sənədində aqlığın aradan qaldırılması, qidalanmanın yaxşılaşdırılması, ərzaq təhlükəsizliyinin və kənd təsərrüfatının davamlı inkişafının təmin edilməsi əsas məqsədlərdən biri kimi müəyyən edilib.

Bu çağırışlar fonunda dünyada aqrar sektorun inkişafında yeni meyillər müşahidə olunur. Qlobal miqyasda urbanizasiya proseslərinin sürətlə davam etməsi və sənaye inqilabının 4-cü mərhələsinə keçidin başlanması nəticəsində kənd təsərrüfatı sektorunun rolunda və strukturunda mühüm dəyişikliklər baş verdi. Beləliklə, məhdud torpaq və su ehtiyatları fonunda qlobal ərzaq ehtiyatlarının əhəmiyyətli dərəcədə artırılmasını təmin etmək lazımdır. Bu isə davamlı kənd təsərrüfatı istehsalına imkan verən intensiv metodlardan və yeni texnologiyalardan istifadənin artırılmasını tələb edir. Buna görə də, kənd təsərrüfatında müasir texnologiyaların və innovasiyaların geniş tətbiqi hazırda qlobal ərzaq təhlükəsizliyinin gücləndirilməsinin və ətraf mühitə mənfi təsirin azaldılmasının əsas vasitəsidir. Bundan əlavə, torpaqlardan davamlı istifadə, kənd təsərrüfatının qlobal iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşdırılması, ərzaq məhsullarının istehsalının artması da bu sahədə daim islahatların aparılmasını zəruri edir.

Aqrar islahatların hazırkı mərhələsində strateji yanaşmanın əsasını iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və modernləşdirilməsi, neftdən asılılığın azaldılması, qlobal bazarlara daha sıx inteqrasiya, məhsuldarlığın artırılması və fermerlərin maddi rifahının yüksəldilməsi hesabına istehsal xərclərinin azaldılması təşkil edir.

Son illər ölkəmizdə aparılan sistemli islahatlar və yüksək dövlət dəstəyi sayəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının göstəriciləri durmadan artır. Bu nəticələr yerli istehsal hesabına daxili bazarda təkliflərin artmasına şərait yaratmaq, özünütəminat səviyyəsini yüksəltmək, fermerlərin gəlir əldə etmək imkanlarını yaxşılaşdırmaqla yanaşı, qeyri-neft ixracının da artmasına mühüm töhfə verir.

Azərbaycanda aparılan genişmiqyaslı aqrar islahatlar sayəsində kənd təsərrüfatında artım

templəri sabitdir. 2003-2017-ci illərdə bütövlükdə kənd təsərrüfatı məhsullarının real artımı 166,4 faiz, o cümlədən bitkiçilikdə 156,7 faiz, heyvandarlıq sektorunda isə 177,8 faiz təşkil etmişdir. Dünya Bankının məlumatına görə, bu illər ərzində Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sektorunun real artımı dünya üzrə orta göstəricidən, eləcə də region ölkələrinin müvafiq göstəricisindən yüksək olub.

Kənd təsərrüfatı sahəsində dinamik inkişaf tendensiyası cari ildə də davam etmiş, 9 ayda kənd təsərrüfatı məhsullarının ümumi həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 4,3 faiz, o cümlədən bitkiçilik məhsulları istehsalı 5,8 faiz, heyvandarlıq məhsulları istehsalı isə 5,8 faiz (2,7 dəfə) artmışdır. Bir sözlə, dövlət başçımızın da qeyd etdiyi kimi, “Biz kənd təsərrüfatında ardıcıl artım görürük”.

Aqrar islahatların hazırkı mərhələsi yüksək əlavə dəyər yaradan ənənəvi sənaye sahələrinin inkişafı baxımından həm də tarixi dönüş nöqtəsi kimi səciyyələndirilə bilər. Belə ki, qəbul edilmiş sahəvi dövlət proqramları çərçivəsində pambıqçılığın, tütünçülüyn, çəltikçiliyin, ipəkçiliyin, çayçılığın, üzümçülüyn və sitrusçuluğun inkişafı tədbirləri ardıcıl və sistemli şəkildə həyata keçirilib. Nəticədə kənd yerlərində yüksək əlavə dəyər və geniş məşğulluq imkanları yaradan sənaye və ixrac yönümlü sektorlar mühüm inkişaf sürətinə nail olub.

Pambıqçılıqda həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər məhsuldarlığı artıracaq və son nəticədə bu sahənin ənənəvi nüfuz və şöhrətini özünə qaytaracaq. Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sənayesinin gücləndirilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər çərçivəsində Ucar rayonunda pambıq, pambıq yağı və lifsiz pambıq toxumunun emalı zavodları istifadəyə veriləcək. Bu isə ölkədə sənayenin inkişafına mühüm töhfə verməklə yanaşı, həm də lifsiz pambıq toxumuna olan tələbatı yerli istehsal hesabına təmin edəcək.

Son illərdə intensiv təsərrüfat modelinin genişləndirilməsi nəticəsində heyvandarlıq sahəsində artım əsasən intensiv inkişaf hesabına əldə edilmişdir.

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında müqayisəli üstünlüklərin artması hesabına onların ixracında yüksək dinamika əldə edilib. Son 15 ildə kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracının həcmi 6,3 dəfə, o

cümlədən meyvə-tərəvəz məhsullarının ixracı 10,4 dəfə, bu ilin 8 ayı ərzində isə tərəvəz ixracı 8,4 faiz, meyvə ixracı - 32,5 faiz, xam pambıq ixracı 2,2 dəfə artmışdır.

Ölkədə aparılan uğurlu aqrar siyasət nəticəsində kənd təsərrüfatında əlverişli bazar şəraiti formalaşmış, işgüzar fəallıq xeyli artmışdır. Bu, işçilərin sayının artmasını və investisiyaların çoxalmasına da təsir edib.

Aqrar sahədə inkişafın davamlı olmasını təmin etmək üçün müəyyənləşdirilmiş, elmi yanaşmalara əsaslanan islahatlar fermerlərin və kənd zəhmətkeşlərinin mənafeyinə xidmət edən strategiyaya əsaslanır. Bunu nəzərə alaraq, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi öz fəaliyyətində 3 əsas prinsipi - kəndli və fermerə yaxınlıq, səmərəli idarəçilik və innovasiyaların tətbiqini rəhbər tutur.

Dövlətin aqrar siyasəti fundamental prinsiplərə əsaslanaraq, funksional fəaliyyətinin müasir tələblərə uyğun təşkili üçün əsas kimi beş strateji istiqamət qəbul edib:

1. Kənd təsərrüfatının təhlili. Aqrar sahədə təhlil, qiymətləndirmə və proqnozlaşdırmanın aparılması, proqram və layihələrin hazırlanması, sənayenin strateji planlaşdırılması və onun innovativ inkişafı üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədi ilə Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi publik hüquqi şəxs statusuna malikdir və nazirliyin nəzdində yaradılmışdır. Bu problemlərin həlli üçün Mərkəz elmi yanaşmalara əsaslanan və beynəlxalq çağırışlara cavab verən tədqiqat, analitik və informasiya xidmətləri göstərən peşəkar struktur kimi formalaşır.

2. Kənd təsərrüfatı həlləri. Hazırda kənd təsərrüfatı sahəsində əsas vəzifə məhsuldarlığı artırmaqla rəqabət qabiliyyətini və ərzaq təhlükəsizliyini təmin etməkdir. Bu isə bütün sahələrdə innovativ istehsal və idarəetmə texnologiyalarının, müasir və mütərəqqi metod və həllərin geniş tətbiqini tələb edir.

Kənd təsərrüfatı yönümlü elmi müəssisələrin təminatının gücləndirilməsi, innovativ innovasiyaların fermerlərə çatdırılması və bu strukturların məsləhət xidmətləri şəbəkəsinə çevrilməsi istiqamətində institusional islahatlar apararaq Aqrar Elm və İnnovasiyalar Mərkəzi formalaşdırılıb.

Hazırda kənd təsərrüfatı elminin müasirləşdirilməsi istiqamətində islahatlar davam

etdirilir. Bu islahatlar çərçivəsində bütün elmi-tədqiqat institutlarının inzibati və laboratoriya binalarının əsaslı təmiri başa çatdırılıb. İnstitutlarda torpaq, bitki və suyun təhlili, ilkin toxumçuluq və tinglərin becərilməsi, xəstəlik və zərərvericilərə qarşı mübarizə üçün aqroekologiya və aqrokimya, genetika və seleksiya laboratoriyaları yaradılmış, müasir avadanlıqla təchiz olunmuş qazanxana və emal məntəqələri tikilmişdir. Toxumları müasir və bərəkətli meyvə bağları salınmışdır.

Türkiyə Respublikası həm kənd təsərrüfatı sahəsində, həm də bütün sahələrdə Azərbaycanın etibarlı tərəfdaşdır. Hər iki ölkə kənd təsərrüfatı sahəsində tədqiqatlar, təhsil, pambıqçılıq, toxumçuluq, baytarlıq, kənd təsərrüfatı sığortası və digər sahələrdə sıx və səmərəli əməkdaşlıq edir. Kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə qarşılıqlı ticarət əlaqələri inkişaf edir və bu sahədə ticarətin artırılması üçün birgə səylər göstərilir. Azərbaycan kənd təsərrüfatı sektorunda müasir texnologiyaların tətbiqi sahəsində Türkiyənin təcrübəsindən istifadə etməkdə maraqlıdır (1; s. 23)

Çin Xalq Respublikası ilə Azərbaycan arasında əlaqələr iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi, kənd təsərrüfatı sahəsində də yeni müstəvidə inkişaf edir. Azərbaycanda baramaçılığın inkişafı üçün Çindən ölkəmizə 6 min qutu barama toxumu və 1,5 milyon tut tingi gətirilib. Qax tayfa ipəkçilik stansiyasının əsaslı şəkildə yenidən qurulması üçün Çin təcrübəsindən istifadə etməklə rayonda müasir tipli zavod tikilmişdir (5).

Dünya Bankının regional icraçı direktoru Verner Qruber və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının Kənd Təsərrüfatı Əməliyyatları üzrə Regional Direktoru Tomas Telma ilə keçirilən görüşlərdə Azərbaycanda kənd təsərrüfatının inkişafı strategiyasının əsas istiqamətləri, aqrar sahədə aparılan islahatlar barədə məlumat verilib, sənaye kompleksi, innovativ layihələr həyata keçirilib. Bildirilib ki, aqrar islahatların əsas məqsədi ölkənin ərzaq təhlükəsizliyini təmin etməkdir, torpaq və su ehtiyatlarından daha səmərəli istifadə olunması vacibdir və dövlət bu sahədə dünyada istifadə olunan müasir texnologiyaların ölkəmizə gətirilməsini təşviq edir. Kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyinin genişləndirilməsi barədə məlumat verən nümayəndə heyətinin üzvləri Prezident

İlham Əliyevin bu istiqamətdə imzaladığı fərman və sərəncamların mahiyyətini müşavirə iştirakçılarının diqqətinə çatdırıblar. Əlavə edilib ki, ölkədə kənd təsərrüfatı texnikası bazarının tam liberallaşdırılması bu sahəni xarici investorlar üçün cəlbedici edir (3; s. 20).

Azərbaycan və ABŞ nümayəndələri Oklahomada keçiriləcək forumun kənd təsərrüfatı sektorunda təcrübə mübadiləsi, tərəfdaşlıq və investisiya imkanlarının araşdırılması üçün mühüm platforma olması barədə razılığa gəliblər. Nümayəndə heyəti Vaşinqtona işgüzar səfəri çərçivəsində ABŞ Prezident Administrasiyasının kənd təsərrüfatı üzrə müşaviri Qreq Daud, ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin rəsmisi Brok Bierman və Piter Haas ilə də görüşüb. Görüşlərdə Azərbaycan-Amerika əməkdaşlığı, ölkə iqtisadiyyatının, o cümlədən qeyri-neft sektorunun inkişaf tendensiyaları, əldə olunmuş nailiyyətlər müzakirə olunub. Görüş iştirakçıları iki ölkə arasında aqrar sahədə tərəfdaşlığın ikitərəfli əlaqələrin inkişafı üçün mühüm istiqamətlərdən biri olduğunu qeyd edərək, belə dialoqların əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi üçün böyük imkanlar yaratdığını qeyd ediblər. Vaşinqtondakı görüşlər başa çatdıqdan sonra nümayəndə heyəti Oklahomada Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Forumunda iştirak etmək üçün bu ştata gedəcək. Qeyd edək ki, bu, 2019-cu ildə ABŞ və Azərbaycanın kənd təsərrüfatı istehsalçılarını birləşdirən ikinci forumdur. Aprel ayında Çikaqoda keçirilən forumda İllinoys ştatından 33, Azərbaycandan isə 14 şirkət iştirak edib (2; s. 30).

Türkiyə İxracatçılar Məclisinin (TİM) hesabatına görə, oktyabr ayında Türkiyənin kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı 2020-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 22,7% artaraq 2 milyard 840 milyon 461 min dollara çatıb. Beləliklə, kənd təsərrüfatı sektoru bütün zamanların ən yüksək aylıq ixracını həyata keçirib. Ötən ay ən çox ixrac edilən kənd təsərrüfatı məhsulları 913 milyon 570 min dollar dəyərində dənli bitkilər, paxlalılar, yağlı bitkilər və məhsullar olub. Kənd təsərrüfatı sektoru qruplarına ən böyük tələbat ABŞ və İraqdan gəlib. ABŞ-a 28 milyon 101 min dollarlıq meyvə-tərəvəz məhsulları, 16 milyon 65 min dollarlıq tütün, 4 milyon 340 min dollarlıq zeytun və zeytun yağı, 181 milyon 69 min dollarlıq dənli bitkilər, paxlalılar, yağlı toxumlar

və məhsullar ixrac edilib. İraqa 79 milyon 288 min dollara mebel, kağız və meşə məhsulları, 60 milyon 590 dollara su və heyvandarlıq məhsulları ixrac edilib. Almaniyaya 67 milyon 357 min ABŞ dolları dəyərində fındıq və fındıq məmulatları, 32 milyon 630 min ABŞ dolları dəyərində quru meyvə və məhsullar, Hollandiyaya 3 milyon 646 min dollar dəyərində bəzək bitkiləri və məhsulları, Rusiyaya 109 milyon 757 min dollarlıq təzə meyvə və tərəvəz satılıb [6].

Beynəlxalq əməkdaşlıq nəticəsində rəqəmsal kənd təsərrüfatı əhəmiyyətli inkişaf əldə edib. Rəqəmsal əkinçilik mərhələsində biznesin hər bir aspektinin performansını izlənilir. Rəqəmsal əkinçilik avadanlığı, sensorlar, dronlar və digər rəqəmsal elementlər bu nəzarətə nail olmağa kömək edir. Eyni zamanda, istehsal proseslərinin idarə edilməsi avtomatlaşdırılıb. Nisbətən aşağı istehsal xərcləri ilə yanaşı, nisbətən yüksək gəlirlər də xarakterikdir. Rəqəmsallaşmanın inkişafında digər mühüm amil startap və texnologiya şirkətlərinin qlobal inkişaf səviyyəsidir.

Onlar aşağıdakı əsas fəaliyyət sahələrinə bölünür:

1. Təsərrüfatların idarə edilməsi sistemləri (ağıllı təsərrüfatlar); robotlar və dronlar;
2. ətraf mühit haqqında ətraflı məlumatların toplanması (ağıllı əkinçilik üçün), istehsala inteqrasiya olunmuş sensor sistemi;
3. proqnozlaşdırma infrastrukturunu;
4. ağıllı suvarma;
5. "ağıllı" damazlıq təsərrüfatları və yeni nəsil təsərrüfatları (məsələn, şaquli istixanalar).

Startaplardan başlayaraq bir çox texnologiya şirkəti istənilən sənaye sahəsi üçün lazım olan məlumatları toplayır və təhlil edir. ABŞ-ın kənd təsərrüfatı startapları idarəetmə qərarları qəbul edərkən yeni və effektiv texnologiyalardan - süni intellekt, kompüter modelləşdirmə və maşın öyrənməsindən geniş istifadə edirlər.

Bir sıra Rusiya şirkətləri də çox böyük kənd təsərrüfatı sahələrinin ətraflı xəritələrini təhlil etmək üçün bu texnologiyalardan istifadə etməyə başlayıblar. Bu proqramlar zəif cücərmə problemlərini vaxtında və dəqiq həll etməyə, torpaqda və bitkilərdə ola biləcək xəstəlik və zərərvericilərin yayılma ocaqlarını tapmağa, məhsulu yüksək dəqiqliklə proqnozlaşdırmağa və nəticədə cücərmə üçün iş planları qurmağa

imkan verir. Bu zaman məhsulun yığılması, daşınması və saxlanması daha dəqiqdir.

Heyvandarlıq startapları çoxlu sayda sensorların istifadəsinə və onlardan əldə edilən müxtəlif növ məlumatların ətraflı təhlilinə və modelləşdirilməsinə əsaslanır. Eyni zamanda, bu metodun effektivliyi əvvəlcə daha az ola bilər.

2020 və 2021-ci illərdə pandemiya və əlverişsiz iqlim şəraitinin yaratdığı böhrana baxmayaraq, bu tendensiyalar bir sıra mövqelərdə davam edib. Xüsusilə, 2020-ci ildə MDB-də dənli və paxlalı bitkilərin ümumi yığılımı əvvəlki illə müqayisədə 3,9 milyon ton artaraq 244,9 milyon tona, 2021-ci ildə isə 247 milyon tona yüksəlib. 2021-ci ildə əvvəlki illə müqayisədə bütövlükdə Birlik ölkələrində tərəvəzin ümumi yığılımı 0,2 faiz, şəkər çuğunduru 11,2 faiz, kəsim üçün mal-qaranın və quşların istehsalı (kəsim çəkisində) 0,7 faiz (2020-ci ildə - 2,7%), süd - 0,2% (2020-ci ildə - 1,9%) artıb.,

MDB-də kənd təsərrüfatı istehsalının artması dünya bazarında onun qiymətlərinin xeyli artması ilə müşayiət olunur. FAO və BMT-nin Ümumdünya Ərzaq Proqramı (ÜƏP) qlobal qida böhranının başladığını elan edir. Onun əsas təzahürü, tələb olunan həcmə artan qiymətlərlə alınmasını təmin etməkdə son dərəcə çətin olan ən yoxsul ölkələr üçün ərzağın iqtisadi əlçatanlığının azalmasıdır.

Bunun fonunda 2021-ci ildə kənd təsərrüfatı məhsullarının pul ifadəsində (cari qiymətlərlə) həcmi MDB-nin bütün üzv dövlətlərində nəzərəcarpacaq dərəcədə artmışdır. Üstəlik, obyektiv olaraq bu artımın sürəti kənd təsərrüfatı məhsullarının əsas növləri üzrə ümumi məhsulun artım tempini üstələyib. Əgər 2020-ci ildə ümumilikdə MDB məkanında (Ukrayna və Türkmənistan istisna olmaqla) kənd təsərrüfatı məhsullarının həcmi 153,9 milyard ABŞ dolları təşkil edibsə, 2021-ci ildə 175,5 milyard ABŞ dolları təşkil edib ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 14 faiz çoxdur [2 ; səh.63]. Eyni dövrdə FAO-nun orta ərzaq qiymətləri indeksi 28,1% artaraq 2020-ci ildəki 98,1 bənddən 2021-ci ildə 125,7 bəndədək artıb.

Bu gün Birlik ölkələrinin aqrar sahədə əməkdaşlığı kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin demək olar ki, bütün əsas sahələrini əhatə edir.

Burada potensial artım nöqtələri arasında toxum-çuluq, o cümlədən kənd təsərrüfatı bitkilərinin yeni hibrid və sortlarının yaradılması üçün ən son biotexnologiyaların tətbiqi və heyvandarlıq, tərəvəzçilik və üzümçülük, kənd təsərrüfatı elminin dinamik inkişafı və bu sahədə texniki əməkdaşlıq, təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi və əmək resurslarının yenidən bölüşdürülməsi yolu ilə sənayenin kənd potensialının gücləndirilməsi, o cümlədən əmək miqrasiyası çərçivəsində elmi işlərin intensivləşdirilməsi daxildir.

Mübaligəsiz demək olar ki, kənd təsərrüfatı sahəsində əməkdaşlığın effekti hətta MDB üzvü olan dövlətlərin makroiqtisadi göstəriciləri səviyyəsində də nəzərə çarpa bilər. Eyni zamanda, aqrar sektorun iqtisadiyyatın ən konservativ sahələrindən biri kimi geniş şəkildə qəbul edilməsinə baxmayaraq, gələcəkdə Birlik ölkələrində onun ən yüksək texnologiyalı sənayelər sırasında öz yerini tutmaq üçün hər cür imkanı var.

Son 5 ayda dünya ərzaq bazarında qiymət ucuzlaşsa da, bu, Azərbaycana idxal olunan məhsulların maya dəyərində təsir etməyib. Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatına görə, ekspertlərin hesablamaları göstərib ki, bu ilin yanvar-iyul aylarında Azərbaycana idxal olunan ərzaq məhsullarının dəyəri ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 18 faiz bahalaşmışdır. Belə ki, 2022-ci ilin 7 ayı ərzində ölkəyə 1 milyard 180 milyon 424 min dollarlıq ərzaq məhsulları idxal edilib. Bu, ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 182,5 milyon dollar çoxdur [6].

2022-ci ilin iyun ayında ixrac edilmiş məhsulların qiymət indeksi əvvəlki ayla müqayisədə 5,8 faiz, əvvəlki ilin müvafiq ayına nisbətən 84,6 faiz, 2022-ci ilin yanvar-iyun aylarında 2021-ci ilin yanvar-iyun aylarına nisbətən 79 faiz artıb.

İntensiv istehsalın inkişafı, istixanaların, aqroparkların sayının artması, kütləvi istehsalın artması ilə Azərbaycan bazarlarının şaxələndirilməsinə ehtiyac da artır. Çünki kənd təsərrüfatı məhsullarının 90 faizi, bəzi yerlərdə hətta 92-93 faizi Rusiya bazarına satılır. Bu da həmin bazarlardan asılılıq yaradır.

Hesab edirəm ki, bir neçə istiqamətdə addımlar atılmalıdır. İlk növbədə, bazarlar şaxələndirilməlidir. Bir bazardan asılılıq, hətta etibarlı tərəfdaşla belə, heç vaxt uğurlu olmur

(4; s. 22). Bəzi hallarda prosesə təkcə inzibati maneələr deyil, həm də iqtisadi və sosial məsələlər təsir edir. Məsələn, əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin azalması kimi amil var. Ona görə də, bazarın şaxələndirilməsi və yeni bazarların axtarışı istiqamətində fəaliyyət gücləndirilməlidir. Bəzi hallarda özümüz hansısa formada bəhanə gətiririk ki, məhsul idxalını məhdudlaşdırırsınız. İstehsal prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində mütləq standartlar formalaşmalı və bu standartlar beynəlxalq bazarın tələblərinə cavab verməlidir. Biz tərəfdaş ölkələrlə daha möhkəm hüquqi əsasda qarşılıqlı əməkdaşlıq qurmalıyıq. Məsələn, Rusiya Azərbaycana kifayət qədər çox mal və xidmət ixrac edir.

Azərbaycan da bu və ya digər formada müəyyən alətlər formalaşıdır və Rusiyanın kənd təsərrüfatında zaman-zaman yaratdığı müvafiq problemlərə adekvat reaksiya verə bilər. Bu üsullardan istifadə etməklə kənd təsərrüfatındakı problemləri müəyyən dərəcədə düzəltmək olar.

Ölkədə aparılan uğurlu aqrar siyasəti nəticəsində kənd təsərrüfatında əlverişli bazar şəraiti formalaşmış, işgüzar fəallıq xeyli artmışdır. Bu da işçilərin sayının artmasına və investisiyaların çoxalmasına təsir edib.

Ölkədə yerli istehsal potensialının gücləndirilməsi və rəqabət qabiliyyətinin artırılması ilə özünü ərzaq məhsulları ilə təminatmə səviyyəsi xeyli yüksəlmişdir.

Nəticə

Aqrar sahədə beynəlxalq əməkdaşlıq proqramları çərçivəsində məhsulların ixracı xeyli artmışdır. Azərbaycandan meyvə və tərəvəzlər Rusiyaya ixrac edilsə də, qoz-fındıq məhsulları əsasən Avropa ölkələrinə ixrac edilir. Pambıq məhsulları əsasən Türkiyə, Rusiya, yem məhsulları isə Gürcüstan, İran, İraq və Türkiyəyə göndərilir.

Hazırda Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsulları dünyanın 50-yə yaxın ölkəsinə ixrac olunur. Bu il ixrac məhsullarının həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə dəfələrlə artıb. Artım əsasən meyvə-tərəvəzdə baş verib. Pambıq və yem məhsullarının istehsalı xeyli

artmışdır. Əvvəlki illə müqayisədə bu il Azərbaycanın ixrac etdiyi kartofun çəkisinin artacağı gözlənilir. Bunun da 2 səbəbi var. Birincisi, bu, Rusiya bazarında Azərbaycan kartofuna tələbatın artmasıdır.

Digər tərəfdən, son illər həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində ölkəmizdə istehsalın əhəmiyyətli dərəcədə artması qeyd olunub. Təbii ki, hasilatın artması ixracın artmasına da təsir edir.

Nazirlik tərəfindən yaradılan elektron kənd təsərrüfatı informasiya sisteminin tətbiqi aqrar sektorda, o cümlədən subsidiyaların verilməsində şəffaflığın və çevikliyin təmin olunmasına xidmət edəcək. Bütün xidmətlərin elektron hökumət vasitəsilə həyata keçirilməsi fermerlər üçün əlavə imtiyazlar yaradacaq. Onlar məlumatlılıq, məhsuldarlıq və satışın proqnozlaşdırılması imkanlarını artıracaq, həmçinin dövlət xidmətlərinin sadələşdirilməsi və sənədlərin azaldılması, xidmətlərin əlçatanlığı, eləcə də yeni bazar mexanizmlərinin tətbiqi imkanlarını yaradacaq.

Ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrində, o cümlədən aqrar sektorda qazanılan uğurlar və yüksək nəticələr Azərbaycanda dinamik inkişafın göstəricisidir. Bu firavanlıq və rifah, əhalinin maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması daha çox məqsədyönlü dövlət siyasətinin nəticəsidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Aqrar sahənin inkişaf istiqamətləri” mövzusunda respublika elmi konfransının materialları, Naxçıvan, 2019, 258 səh.
2. Ataşov B. “Aqrar sahədə struktur və səmərəlilik problemləri”. Bakı, 2017, 536 səh.
3. Qarayev, İ.Ş. “Aqrar sferanın iqtisadiyyatı və idarə edilməsi”. Ali məktəblər üçün dərslik, Bakı, 2011
4. Qasımov Ə.C. “Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı”. Ali məktəblər üçün dərslik, Bakı, 2007
5. <http://axa.gov.az/az/agency/24/sazisler>
6. <https://atm.gov.az/az/news/114/kend-teserrufati-sahesinde-azerbaycan-abs-emekdas/>

Элай Джалал оглы ЗЕЙНАЛЛЫ, к. э. н., доцент

Фарид ЗЕЙНАЛОВ

Азербайджанский Технологический Университет

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СОВРЕМЕННОМ РАЗВИТИИ АГРАРНОГО СЕКТОРА

Резюме

Аграрный сектор, являющийся одной из важных составляющих национальной экономики, имеет большое значение как в обеспечении продовольственной безопасности страны, так и в социально-экономическом развитии регионов. С этой точки зрения особое значение имеет эффективное использование имеющихся потенциальных возможностей в аграрной сфере, полное и действенное вовлечение природных и экономических ресурсов сельского хозяйства в хозяйственный цикл.

Сельскохозяйственная продукция Азербайджана имеет широкий экспортный потенциал, в настоящее время одним из основных приоритетов стратегии развития аграрного сектора является модернизация перерабатывающей промышленности и строительство новых перерабатывающих предприятий.

В результате становления и развития международного сотрудничества в сфере сельского хозяйства цифровизация в этой сфере получила особое развитие. В современное время, как и в других сферах экономики, уровень применения цифровых решений во всех сегментах аграрного сектора продолжает расти день ото дня. Одним из необходимых факторов достижения эффективной работы в агропромышленном комплексе является максимальное использование инновационных технологий. В ближайшем будущем компании, сумевшие построить свою деятельность на единой цифровой платформе, несомненно, быстро займут лидерство на рынке.

Ключевые слова: аграрный сектор, международное сотрудничество, экспортная продукция, цифровизация в сельском хозяйстве.

Elay Jalal ZEYNALLI, Ph.D., Associate Professor

Farid Zeynalov

Azerbaijan Technology University

THE ROLE OF INTERNATIONAL COOPERATION IN THE MODERN DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR

Summary

The agricultural sector, which is one of the important components of the national economy, is of great importance both in ensuring the country's food safety and security, and in the socio-economic development of the regions. From this point of view, the effective use of existing potential opportunities in the agricultural field, the full and effective involvement of the natural and economic resources of agriculture in the economic cycle are of particular importance.

Agricultural products of Azerbaijan have a wide export potential, currently one of the main priorities of the development strategy of the agricultural sector is the modernization of the processing industry and the construction of new processing enterprises.

As a result of the formation and development of international cooperation in the field of agriculture, digitization in this field has gained special development. In modern times, as in other areas of the economy, the level of application of digital solutions in all segments of the agricultural sector continues to rise day by day. One of the necessary factors to achieve efficient work in the agro-industrial complex is the maximum use of innovative technologies. In the near future, companies that manage to build their activities on a single digital platform will undoubtedly quickly take the market leadership.

Keywords: agricultural sector, international cooperation, export products, digitalization in agriculture